

SMÅFÖRETAGS BAROMETERN

Riksrapporten / September 2016

Ett samarbete mellan:

företagarna

Swedbank och
Sparbankerna

INNEHÅLL

Om småföretagsbarometern	3
Sammanfattning	4
Det ekonomiska läget	5
<i>Risker som påverkar konjunkturutvecklingen</i>	6
Småföretagsbarometern	9
<i>Sysselsättning</i>	9
<i>Orderingång</i>	10
<i>Omsättning</i>	12
<i>Sammanlagd konjunkturindikator</i>	13
<i>Lönsamhetsutvecklingen</i>	16
<i>Företagens prisförväntningar</i>	16
Expansionsutsikter och hinder för expansion	17
<i>Hinder för företagens expansion</i>	21
<i>Konjunktur- och politiska risker</i>	22
Slutsatser och utmaningar för företagsklimatet	24

OM SMÅFÖRETAGSBAROMETERN

Småföretagsbarometern är i första hand en konjunkturenkät som redovisar hur Sveriges småföretag uppfattar det ekonomiska läget och deras förväntningar om utvecklingen de kommande 12 månaderna. Underlaget utgörs av intervjuer med företagare som har minst 1 och högst 49 anställda. Det är alltså företagarnas personliga uppfattning om konjunkturläget som kommer till uttryck i den redovisade indikatorn för konjunkturen.

Småföretagsbarometern är Sveriges största konjunkturundersökning inriktad speciellt på småföretagskonjunkturen och har genomförts sedan 1985. Undersökningen omfattar 4 000 företagare inom det privata näringslivet med 1-49 anställda. Urvalet motsvarar totalt över 500 000 privata företag fördelade över hela landet. Sammanlagt har dessa företag omkring 2,1 miljoner sysselsatta. Storleken på urvalet och antalet respondenter gör att svaren kan delas upp så att vi kan mäta skillnader i konjunkturuppfattning hos Sveriges småföretag i samtliga län.

Småföretagsbarometern baseras på en grov indelning av företagen i industri¹ - eller tjänsteföretag, detta för att siffrorna ska bli mer informativa då förutsättningarna för dessa två huvudgrupper av företag skiljer sig åt. Småföretagsbarometern produceras i samverkan mellan Företagarna, Sparbankernas Riksförbund och Swedbank. Vid genomförandet av intervjuerna har Novus medverkat. Det är vår förhoppning att Småföretagsbarometern på ett positivt sätt ska bidra till att öka kunskapen om och förståelsen för de små och växande företagens betydelse för den svenska ekonomin.

Företagarna

Sparbankernas Riksförbund

Swedbank

NETTOTAL OCH KONJUNKTURINDIKATORN

För att underlätta snabba svar ställs frågorna så att de kan besvaras utan hjälp av bokföring och statistik.

- a) **Ja/nej**
- b) **Större, oförändrad eller mindre**

Småföretagsbarometerns konjunkturindikator arbetar med **nettotal** där svaren räknas om till procentandelar. Skillnaden mellan procentandelen positiva svar minus procentandelen negativa svar benämns nettotal. Ett värde mindre än 0 betyder kontraktion, medan ett värde över 0 betyder expansion. Nettotalet visar alltså hur snabbt tillväxten förändras, snarare än en absolut nivå. Sedan adderas nettotalet för sysselsättning, ordergång och omsättning. Summan av dessa nettotal bildar småföretagens **konjunkturindikator**.

1. Industrisektorn inkluderar även byggnadsbranschen enligt Småföretagsbarometerns sektorindelning.

SAMMANFATTNING

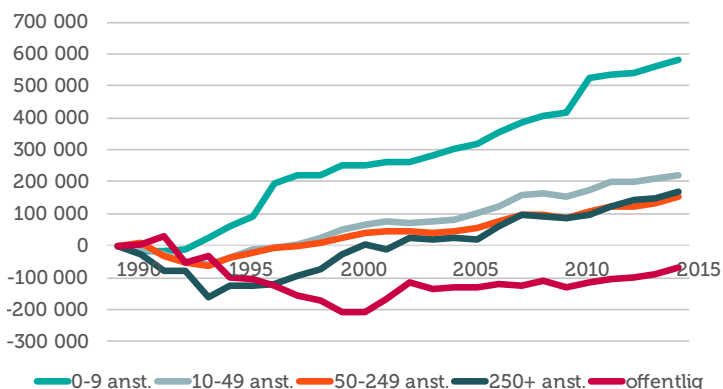
- Småföretagskonjunkturen har utvecklats starkt sedan 2015 års mätning och förväntningarna inför det kommande året pekar på en fortsatt positiv konjunkturutveckling inom både tjänste- och industrisektorn. Tjänstesektorn utmärker sig dock med betydligt högre förväntningar, framförallt bland större tjänsteföretag samt företag verksamma i storstadsregioner.
- Sysselsättningen i småföretagen fortsätter att öka. Totalt sett säger nästan var fjärde företagare att man har ökat sin personalstyrka under de senaste 12 månaderna, medan endast var tionde företag har dragit ned på personal under samma period. Småföretagen är optimistiska och tror på en fortsatt ökad sysselsättning under det kommande året.
- Omdömet om orderingången är positivt både i tillverkningsindustrin och tjänstesektorn och trenden ser ut att fortsätta, om än i något lägre tillväxttakt.
- Nära fyra av tio företag har tackat nej till order under det senaste året. Enligt Småföretagsbarometern beror det till största del på kapacitetsbrist och svårigheter att hitta arbetskraft med rätt kompetens.
- Omsättningen fortsätter att växa. Totalt sett tror hälften av företagen i riket på en ökad omsättningstillväxt de kommande 12 månaderna medan endast var tionde företag förväntar sig en minskning.
- Småföretagens lönsamhet fortsätter att förbättras och 41 procent av företagen har ökat lönsamheten samtidigt som de räknar med att den stärkts ytterligare det närmaste året.
- Möjligheterna att expandera och växa upplevs som goda och i år uppger nästan sju av tio företag att de anser sig ha goda utsikter att expandera på sikt.
- Det främsta tillväxthindret hos småföretagen är bristen på lämplig arbetskraft vilket nästan var fjärde företag uppger. Höga arbetskraftskostnader och tuff konkurrens hamnar också högt upp på listan.
- Den största politiska risken är potentiellt höjda arbetskraftskostnader och arbetsgivaravgifter. Nästan var fjärde företag ser även ökade skattekostnader som en risk.

DET EKONOMISKA LÄGET

Konjunkturläget i Sverige har fortsatt att förbättras och ekonomin har haft en bra utveckling under de senaste tolv månaderna, med stigande sysselsättning och stark BNP-tillväxt som följd. BNP steg med drygt fyra procent under 2015 drivet av en stark inhemsk efterfrågan vilket ger en bra grund för fler jobb i små och medelstora företag. Under första delen av 2016 har den positiva BNP-utvecklingen emellertid mattats av.

De svenska hushållen har gynnats av stigande realinkomster, låga räntor och ökad sysselsättning.² Sysselsättningen återhämtade sig snabbare i Sverige än i de övriga EU-länderna efter finanskrisen och arbetslösheten stabiliserade sig på cirka 8 procent under flera år. Under 2015 började arbetslösheten att sjunka igen men samtidigt har tudelningen på arbetsmarknaden ökat, inte minst mellan inrikes och utrikesfödda.³ Arbetslösheten är också fortsatt hög bland lågutbildade unga och utlandsfödda. Sverige har lägst andel låglönejobb i EU och den största skillnaden i sysselsättning mellan inrikes och utrikes födda enligt OECD.⁴ Den internationella konkurrensen har blivit allt hårdare samtidigt som tjänstesektorn blivit allt viktigare för tillväxten och sysselsättningen. Utvecklingen av arbetskraftskostnaderna är därför en bland flera utmaningar som landets småföretag står inför och som är av avgörande betydelse för mindre och växande företags konkurrensmöjligheter.

Det är de små och medelstora företagen som utgör ryggraden, tillväxten och stabiliteten i ekonomin. Företag med mellan 5-49 anställda har under det senaste året haft störst sysselsättningstillväxt. Under de senaste decennierna har småföretagen haft den viktigaste rollen i jobbskapandet och sedan 1990 har 4 av 5 jobb skapats i småföretagen. Se Figur 1 för en överblick av utvecklingen av jobb i olika företagsstorlekar i landet som helhet.

Figur 1. Tillväxt av jobb i Sverige sedan 1990.⁵ Källa: SCB

2. Ds 2015:43, Sveriges företagande och konkurrenskraft – internationell jämförelse

3. SCB, AKU juli 2016

4. Se bl.a. OECD 2010.

5. Arbetsställen utan anställda räknas som 1 jobb. Sektorn jordbruk, skogsbruk & fiske, samt juridiska former så som bostadsrättsföreningar, kommuner och dödsbon exkluderas

Den svenska exporten har uppvisat en svagare återhämtning än vid tidigare konjunkturuppgångar, framför allt på grund av den svaga globala investeringstillväxten och en fortsatt prispress inom råvaruindustrin. Den tröga exporttillväxten kan bl.a. förklaras av en svagare ekonomisk utveckling bland flera av de viktigaste mottagarländerna i EU. Efterfrågan i Europa förväntas fortsätta att förbättras men i vilken utsträckning beror bland annat på utvecklingen i omvärlden liksom på konsekvenserna av Storbritanniens framtida EU-utträde, Brexit.

Trots den starka konjunkturutvecklingen är finanspolitiken expansiv med ökade offentliga utgifter. Bidragande faktorer är bland annat asylinvandringen samt satsningar i offentlig sektor och på infrastruktur. Den expansiva finanspolitiken resulterar i en del ofinansierade reformer, vilket i sin tur minskar det strukturella sparandet. Därför kan det förväntas att finanspolitiken blir mer åtstramande framöver.

RISKER SOM PÅVERKAR KONJUNKTURUTVECKLINGEN

Utöver det allmänna konjunkturläget som diskuterats ovan finns en rad utmaningar som kan påverka konjunkturutvecklingen framöver men också enskilda företags lönsamhet, anställnings- och expansionsplaner.

Kompetensbrist och utmaningar på arbetsmarknaden

Företag upplever ökade svårigheter med att hitta arbetskraft samtidigt som de anser att kostnaderna för att anställa är höga. En växande utmaning på arbetsmarknaden är också den höga arbetslösheten bland lågutbildade och utlandsfödda. Samtidigt stiger försörjningsbördan till följd av att befolkningen blir äldre. Ett flertal reformer krävs som sänker trösklarna in på arbetsmarknaden för människor med svag ställning på arbetsmarknaden, men också för att kunna tillgodose företagets kompetensbehov.

Integration

Under de senaste åren och inte minst under 2015 har Sverige upplevt en dramatisk ökning av antalet nyanlända. De ökade flyktingströmmarna har lett till stora påfrestningar på de offentliga välfärdssystemen vilket kommer att öka under de närmaste åren. Snabb integration och möjlighet till första jobb istället för bidragsberoende är avgörande för framtiden. Samtidigt står Sverige inför utmaningen att integrera de människor som redan kommit till Sverige. Att snabbare komma i arbete med allt vad det innebär för språkkunskaper, social samvaro och trygghet är viktigt för att förbättra integrationen. Då det tar särskilt lång tid för gruppen utrikes födda personer att etablera sig på den svenska arbetsmarknaden finns det anledning till oro över situationen såvida inte integrationen avsevärt förbättras framöver. Det tar fortfarande alldeles för lång tid för den som fått uppehållstillstånd att få sitt första jobb. Det finns därmed ett stort behov av åtgärder som gör att människor får ett snabbare inträde på arbetsmarknaden. Eftersom fyra av fem jobb skapas i små och växande företag är dessa avgörande för att detta ska lyckas.

Bostadsmarknaden

Tillgången till bostäder har en avgörande betydelse för rörligheten på arbetsmarknaden och arbetsmarknadens funktionssätt. Svenska företag, både i växande storstadsområden och i landsbygderna, upplever stora problem med att rekrytera personal med rätt kompetens. Svårigheterna med att skaffa bostad försvårar i sin tur kompetensförsörjningen och försämrar även matchningen på den svenska arbetsmarknaden, vilket på sikt tenderar att begränsa tillväxten och framväxten av nya jobb. Införandet av amorteringskrav och eventuellt ytterligare begränsningar i hushållens skuldsättning kan påverka prissättningen på bostadsmarknaden. Ett större prisfall på bostäder skulle sannolikt leda till ett ökat hushållssparande och i förlängningen en lägre konsumtion.

Lågt energi- och oljepris

Det fortsatt låga priset på energi och olja har lett till kraftiga investeringsminskningar hos de råvaruexporterande länderna. Då energi och olja utgör en viktig insatsvara i många företag kan detta ha en relativt stor positiv inverkan på företagets lönsamhet. Höjda skatter på energi och koldioxid riskerar också att slå mot de sektorer där drivmedel utgör en betydande andel av företagets produktionskostnader. Det gäller inte minst i landsbygder där företag anses vara mer beroende av biltransporter i sin verksamhet. Oavsett oljeprisets utveckling så förekommer diskussioner om ytterligare skatte- och kostnadshöjningar på drivmedel. Många företagare ser detta som en betydande risk framöver.

Unik räntemiljö har stor påverkan på företags investeringsbeslut

Den historiskt låga räntemiljön med negativ reporänta bl.a. i Sverige kan påverka företagen på olika sätt. Även om tanken är att det ska leda till ökade investeringar, tycks penningpolitiken inte ha nått ut till de mindre företagen i form av billigare krediter. Osäkerheten som följer av den unika räntemiljön riskerar också att hämma investeringar då många företag tvekar på grund av den stora osäkerhet som råder kring penningpolitiken. Beroende på de internationella styrräntorna och inflationsförväntningarna bedöms Riksbanken framöver börja höja styrräntan vilket på sikt sänker inflationstrycket och stärker den svenska kronan.

Svårigheter för företag att få finansiering

Majoriteten av alla företag finansierar sin löpande verksamhet och investeringar med den egna intjänningen. Samtidigt upplever många företagare svårigheten att få finansiering till rimliga villkor som ett av de främsta hindren för expansion och nyanställning.⁶ Även här finns betydande regionala skillnader vilket bland annat beror på skillnader i exempelvis fastighetsvärden mm som företagare och företag kan ställa som säkerhet för krediter. Att stödja tillgången till finansiering är av stor betydelse för att fler företag ska kunna utvecklas och växa genom arbetstillfällena och värdeskapande.

Turbulent politik och oförutsägbarhet

Den inhemska politiska miljön har sedan valet hösten 2014 kännetecknats av betydande turbulens och oklarhet. Det minskar förutsägbarheten om näringspolitikens inriktning vilket givetvis påverkar företagen. Ändringar i tidigare reformer såsom arbetsgivaravgifterna för unga liksom förändringarna av ROT- och RUT-avdraget har bidragit till ökad osäkerhet om verksamheternas förutsättningar, med färre företag och färre sysselsatta i dessa branscher. Inom vård- och omsorgssektorn råder det en politisk osäkerhet till följd av den pågående diskussionen om möjligheten för privata aktörer att göra vinstuttag, vilket i hög grad påverkar företagandet i sektorn. För många små och växande företag är regelkrångel och tillståndsprövningar ett återkommande bekymmer. Problemet upplevs särskilt bland de småföretag som vill delta eller deltar i offentlig upphandling. Krångel och irrelevanta krav måste därför minimeras så att fler småföretag kan delta i offentliga upphandlingar. Alla seriösa företag ska kunna delta i offentliga upphandlingar – oavsett om de har kollektivavtal eller inte.⁷

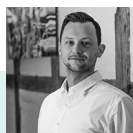
6. Finansiering för tillväxt och jobb 2016

7. Enligt SCB finns det 292 000 företag med 1-49 anställda och endast 7 600 företag med 50 anställda och uppåt. 61 procent av småföretagen i Sverige har valt att inte ha kollektivavtal, i siffror betyder det 178 000 företag.

Digitaliseringen och företagets förmåga att följa utvecklingen

Digitalisering och globalisering medför att många företag idag arbetar under nya och förändrade förutsättningar jämfört med tidigare. Digitaliseringens potential att öka företagets tillväxt, konkurrenskraft och handel är stor. Med utvecklingen följer en effektivare administration, men framförallt stärks företagets konkurrenskraft genom möjligheterna att komma in på nya marknader. ”Born-global” har blivit ett begrepp för att beskriva de små företag som redan från början satsar på en exportmarknad via nätet. Kunskapsintensiva tjänsteföretag är en annan grupp av företag vilka kan kännetecknas av en rad speciella förutsättningar. Även andelen soloföretagare är en kontinuerligt växande grupp av företagarkollektivet. Personalkompetens och höga arbetskraftskostnader utgör ofta betydande produktionskostnader för denna typ av företag. Samtidigt kan det vara svårt att rekrytera lokalt utifrån företagets specifika behov.

Då Småföretagsbarometern mäter företag med minst en anställd är de utmaningar som flera av de minsta företagen möter inte inkluderade i rapporten. De hinder som soloföretagare upplever är ofta mer grundläggande än för större företag. Ett likvärdigt trygghetssystem är avgörande för att våga starta och växa sitt företag, inte minst för de allra minsta företagen och deras ägare. Något som blir allt viktigare i takt med att digitaliseringen öppnar upp för nya anställnings- och företagsformer. Det handlar bl.a. om rättvisa regler för föräldraförsäkring och om beräkningar av SGI som inte undergräver småföretagares ekonomi och marginaler. Brist på tillit till trygghetssystemen utgör i sig ett hinder för att våga starta och växa sitt företag.

Almin Jusufovic, VD First Vision Mediabyrå i Malmö AB

Allt fler företag blir mer och mer medvetna om hur viktigt det är att synas på rätt plats, vid rätt tillfälle, och till rätt person. Konkurrensen blir allt tuffare för företag som vill synas och för oss företagare som jobbar med digital marknadsföring.

Det är högt tryck på företaget och jag upplever att vi arbetar för fullt. Idag är vi tre medarbetare och inför det kommande året hoppas jag kunna nyanställa tre personer. Vi har haft en bra tillväxt och omsättning på grund av samarbeten med andra byråer, som gör att vi kan erbjuda kunden en helhetslösning inom det digitala. I 2,5 år har vår fokus varit den svenska marknaden men vi ser en eftertraktad marknad i Europa och har därför börjat jobba med den digitala marknadsföringen åt kunder i Skandinavien och Europa.

Vår vision och plan är att inom en snar framtid öppna kontor i Stockholm och eventuellt i Köpenhamn. Det kommer ge oss möjlighet att vara närmre vår kund, ge oss en större tillgänglighet och företaget expanderar ytterligare.

SMÅFÖRETAGSBAROMETERN

Småföretagsbarometern mäter hur småföretagarna uppfattar det ekonomiska läget idag och inom den närmaste framtiden (de senaste 12 månaderna och de kommande 12 månader). Undersökningen omfattar företag med 1–49 anställda och utifrån de enskilda frågorna redovisas en sammanlagd indikator över utvecklingen. Skillnaden mellan procentandelen positiva svar minus procentandelen negativa svar benämns netttotal. Nettotalet visar hur tillväxten förändras, snarare än en absolut nivå.

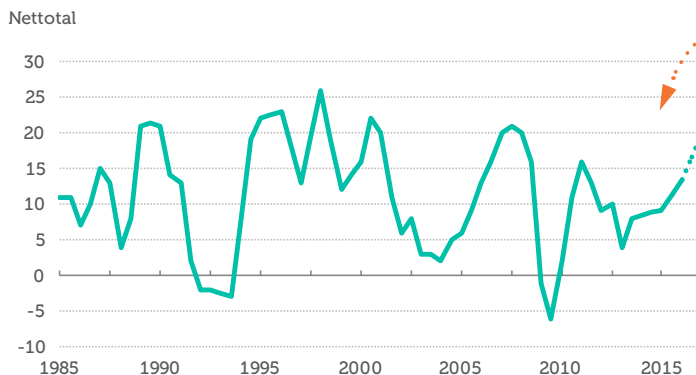
SYSSELSÄTTNING

Små och medelstora företag driver jobbtillväxten

Sysselsättningen hos landets småföretag har ökat sedan ifjol och förväntas fortsätta växa det kommande året, se Figur 2. Totalt sett säger nästan var fjärde företagare (23 procent) att man har ökat sin personalstyrka under de senaste 12 månaderna, medan endast var tionde företag har dragit ned på personal under samma period. Det är framförallt lite större företag med 20-49 anställda som visar en högre sysselsättningstillväxt. Vartannat företag med fler än 20 anställda har anställt någon under det senaste året. De allra minsta företagen med 1-4 anställda har inte nyanställt i samma omfattning, där har bara var sjunde företag ökat antalet anställda. Var fjärde företag inom industrisektorn har anställt personal under året vilket är något bättre än inom tjänstesektorn.

Småföretagens anställningsplaner är optimistiska och företagen tror på en fortsatt ökad sysselsättning under det kommande året. Nettotalet förväntas stiga till 20 på ett års sikt och är därmed uppe på de nivåer som rådde innan finanskrisen. Tjänsteföretagen är något mer optimistiska om utvecklingen framöver, där förväntar sig var fjärde tjänsteföretag att antalet anställda kommer att öka under de kommande 12 månaderna, vilket är i linje med riksgenomsnittet för alla småföretag. Det finns dock risk för att anställningarna inte kan realiseras i linje med förväntningar på grund av svårigheter att hitta arbetskraft, men också om konjunkturen skulle försvagas påtagligt det kommande året.

Figur 2. Sysselsättningsutvecklingen (netttotal) riksgenomsnittet 1985-2016

Sysselsättning mäter hur många som har jobb. Att vara i arbete kan vara som anställd, egen företagare eller att på annat sätt arbeta heltid eller deltid. Ett netttotal över noll betyder att andelen företag som ökat sysselsättningen är större än andelen företag som minskat sysselsättningen. Det innebär alltså att sysselsättningen totalt sett ökar i landets småföretag.

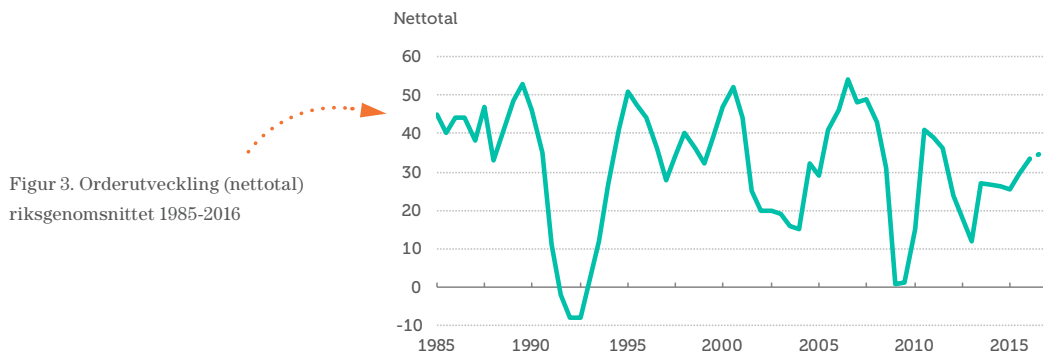
ORDERINGÅNG

Fortsatt positiv orderingsång

Ökningen i orderingsången för landets småföretag dämpades något under fjolåret, men har tagit ny fart under 2016, se Figur 3. Samtidigt räknar småföretagen med att orderläget kommer att förbättras ytterligare under de kommande tolv månaderna. Mest optimistiska är företag verksamma inom tillverkning, bygg- och tjänstesektorn. Hälften av industriföretagen tvingas dock säga nej till nya order på grund av ett redan fullt kapacitetsutnyttjande. Brist på arbetskraft är också en bidragande orsak, se Figur 4 och Figur 5.

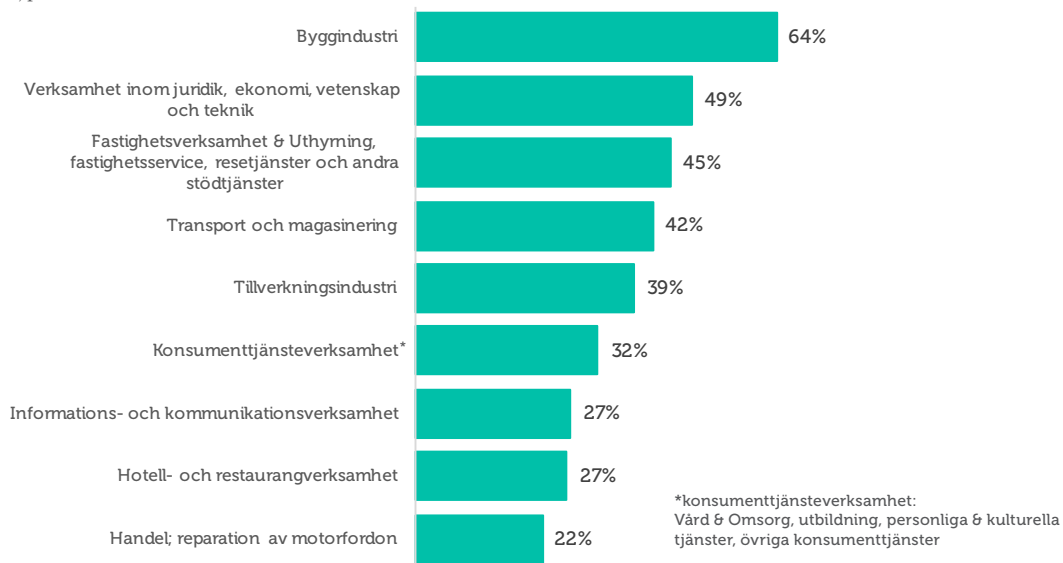
Med **orderingsång** menas vanligtvis de beställningar som erhållits under en viss period. Eftersom själva antalet beställningar inte är särskilt informativt mäts orderingsång som hur det totala värdet avseende orderingsången, eller antal uppdrag, förändrats under tidsperioden.

Orderingsången inom tjänstesektorn har utvecklats starkt sedan fjolårets undersökning i spåren av en fortsatt stark inhemsk efterfrågan. Optimismen kring orderingsången det kommande året är utbredd även om det blir svårt att slå fjolårets uppgång. Småföretagsbarometern visar att tjänsteföretagen är något mer positiva än industriföretagen om den framtida orderingsången.

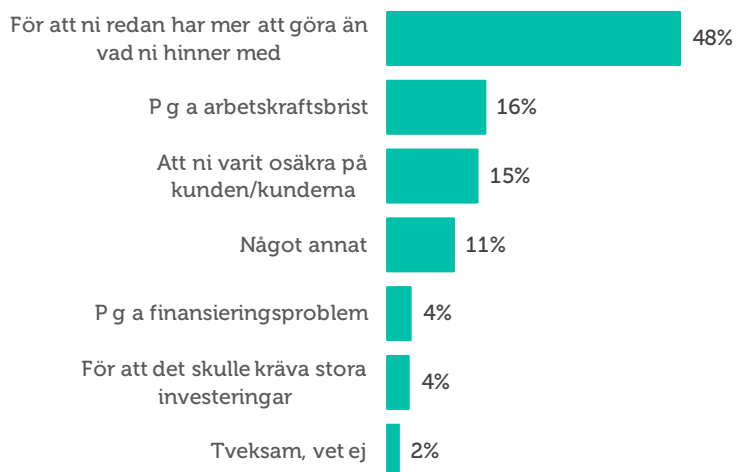

Hela 40 procent av landets småföretag har tackat nej till order under det senaste året. Utmärkande är byggindustrin följt av företagsinriktade tjänsteföretag, enligt Figur 4. Den huvudsakliga anledningen är att företagen redan har mer att göra än de hinner med (48 procent av de som tackat nej) men även arbetskraftsbrist (kompetens- och matchningsproblem) samt osäkerhet kring kund är vanliga orsaker (16 procent respektive 15 procent), se Figur 5. Arbetskraftsbrist som tillväxthinder varierar relativt mycket mellan olika län, vilket tyder på att de regionala förutsättningarna är olika, se Småföretagsbarometerens länsrapporter för detaljer för respektive län.

Figur 4. Andelen företag som tackat nej till order under de senaste 12 månaderna, per bransch

Figur 5. Vad skulle du säga är huvudorsaken till att ni har tackat nej till order under de senaste 12 månaderna?

OMSÄTTNING

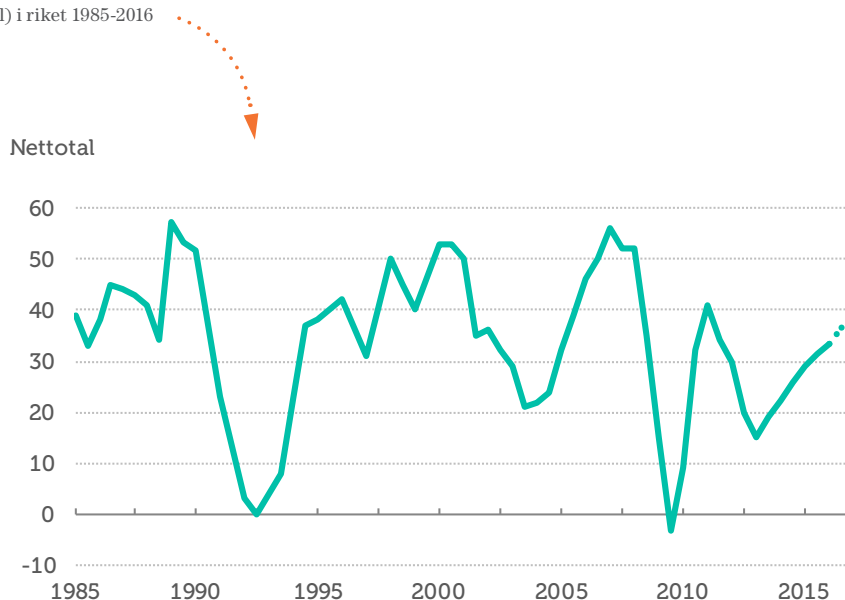
Trendmässigt stigande omsättning

Den positiva trenden i omsättningstillväxt fortsätter och i årets undersökning har nettotalet ökat från 29 till 33, se Figur 6. Tjänsteföretagen har haft en bättre utveckling där hälften av företagen har ökat sin omsättning. Förväntningarna inför det kommande året är fortsatt optimistiska. Det är framförallt unga företag (yngre än fem år) och de lite större företagen med 20-49 anställda som spår en större omsättning det närmaste året. Totalt sett tror hälften av företagen i riket på en omsättningstillväxt de kommande tolv månaderna medan endast var tionde företag förväntar sig en minskning.

Ett företags **omsättning** är likvärdigt med dess sammanlagda intäkter från sålda varor och utförda tjänster under en viss period. Förändringar i omsättningen jämfört med föregående period används ofta för att indikera företagets tillväxt.

Industrin har upplevt en kraftig tillväxt i omsättningen sedan 2015 och ligger kvar på ett högt nettotal på 32. Tjänsteföretagens utveckling är något bättre med ett nettotal som gått från 28 i 2015 års mätning till 34 under 2016. Tjänsteföretagen är även något mer optimistiska inför det kommande året jämfört med industriföretagen.

Figur 6. Omsättningsutveckling (netttotal) i riket 1985-2016

SAMMANLAGD KONJUNKTURINDIKATOR

Den starka konjunkturen fortsätter

Genom att addera utvecklingen för sysselsättning, ordergång och omsättning för landets småföretag kan en sammanvägd konjunkturindikator konstrueras. I 2016 års mätning är konjunkturindikatorn för landet i genomsnitt 80, vilket är en klar ökning från fjolårets mätning som uppgick till 64, se Figur 7. Den sammanvägda konjunkturindikatorn med netttotal 80 placerar sig rejält över det historiska genomsnittet för riket som helhet, vilket motsvarar nettotalet 76.

Sammantaget kan det konstateras att konjunkturen för småföretagen i Sverige försämrades dramatiskt 2008- 2009. Först 2013 påbörjades en långsam återhämtning med gradvis stigande netttotal fram till 2015. Under 2016 har konjunkturen stärkts ytterligare och baserat på småföretagens förväntningar för det närmaste året väntas utvecklingen tangeras det senaste toppåret 2011. Utvecklingen drivs till stor del av tjänstesektorn där tjänsteföretagen räknar med en 15 procent snabbare ökning än industrin på ett års sikt (netttotal 99, respektive 86).

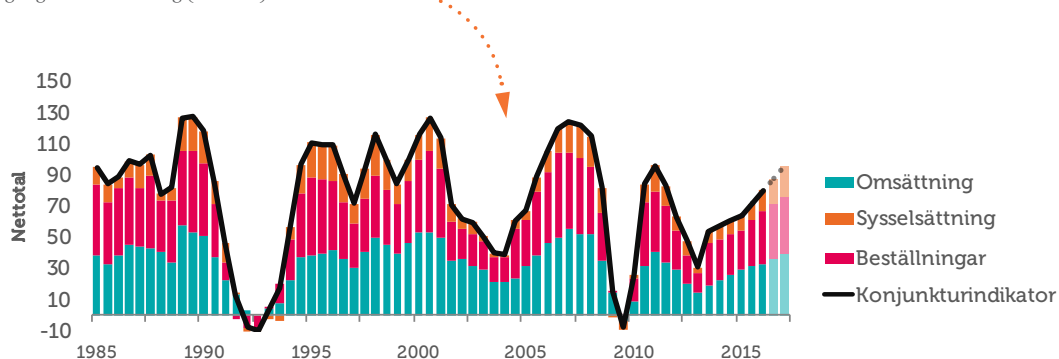
Småföretagsbarometerens resultat bekräftas i stort av Konjunkturinstitutets undersökning som visar att det är konsumtion och investeringar som drivit tillväxten framåt. Konjunkturinstitutets undersökning visar också liksom Småföretagsbarometern att tjänstesektorn räknar med en avmattning i tillväxten det kommande året.⁸

Konjunkturen beskriver den makroekonomiska utvecklingen, alltså det allmänna ekonomiska läget i en ekonomi. Framförallt omfattar begreppet arbetslöshet, inflation och tillväxt. När man talar om konjunktur brukar man tala om hög- eller lågkonjunktur beroende på konjunkturcykeln. En konjunkturcykel är vanligtvis mellan tre till åtta år.

Högkonjunktur är när näringslivet har fullt upp med att producera och leverera varor eller tjänster. Det betyder att arbetslösheten är låg och att investeringarna ökar.

Lågkonjunktur är när efterfrågan på varor och tjänster är mindre än det som produceras. När företagen upplever minskad efterfråga på varor eller tjänster, kan de tvingas dra ner på personal och avstå nyinvesteringar. Det betyder att arbetslösheten ökar och investeringar minskar.

Figur 7. Sammanlagd konjunkturindikator; sysselsättning, ordergång och omsättning (netttotal) i riket 1985-2016

Varje län har olika näringslivsförutsättningar. Detta bekräftas av Figur 8 som visar utvecklingen för varje län i förhållande till riksgenomsnittet.

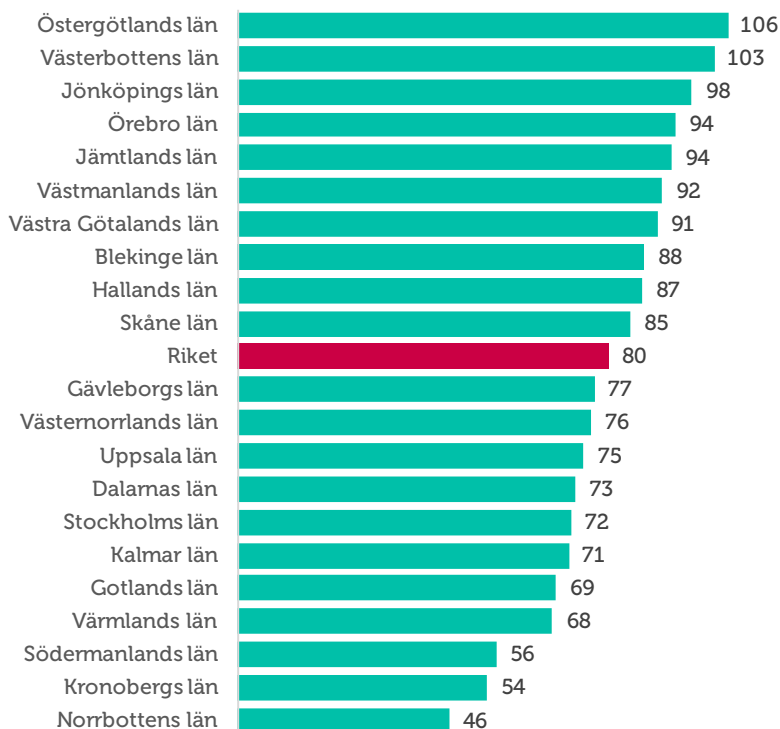
För att förstå de bakomliggande faktorerna bör de enskilda konjunkturindikatorerna studeras för industri- respektive tjänstesektorn. I årets undersökning utmärker sig Östergötland som placerar sig högst tack vare en exceptionellt hög ordergång inom industrin. Totalt sex av tio industriföretag har upplevt ett ökat antal order, vilket är dubbelt så många företag som i Norrbotten, som i år hamnar längst ner på listan. En bidragande orsak till den svaga utvecklingen i Norrbotten är också att det är mer än dubbelt så många företag, inom framförallt tjänstesektorn, som har minskat på ordergången jämfört med i Östergötland.

När man ser till sysselsättningsindikatorn så var de största skillnaderna snarare på nyanställning än på personalminskningar. Inom industrin är det var tredje företag i topp-länet Östergötland som har anställt personal medan motsvarande ökning i Norrbotten, som placerar sig lägst bland länen, är var tionde industriföretag.

Det är även relevant att studera näringslivsstrukturen för att hitta förklaringar på varför det skiljer sig åt mellan länen. Om vi återigen tar Östergötlands och Norrbottens län som exempel så är det de små och medelstora företagen (upp till 49 anställda) som står för sysselsättningsökningen i Östergötland sedan 20 år. Detta ska jämföras med i Norrbotten där det istället är stora företag med fler än 250 anställda som står för en relativt stor del av sysselsättningstillväxten. När den starka konjunkturen fortsätter och exporten ökar går regioner med den här typen av industriföretag bra, samtidigt som sysselsättningen i Norrbotten är beroende av ett fåtal men större företag.

De regionala skillnaderna och dess förklaringar bekräftas av den Parlamentariska landsbygdskommittén som lyfter fram att landsbygdskommuner är mer specialiserade inom areella näringar och tillverkningsindustri.⁹ Många av dessa branscher befinner sig i en rationaliseringsfas där sysselsättningen minskar. Vad som också konstateras är att landsbygdernas sämre utveckling i sysselsättningen sannolikt beror på näringslivsstrukturen. Det handlar om regioner där tillverkningsindustrin dominerar sysselsättningen, samtidigt som det är svårt att finna utbildad arbetskraft vilket gör det svårt för nya verksamheter att etablera sig.

Figur 8. Länsfördelning runt riksgenomsnittet av sammanlagd konjunkturindikator (nettotal) 2016

Magnus N:son Engelbäck, Regionchef Företagarna Syd

God konjunktur i Blekinge, men tuffare tider väntas. En ljusglimt är att Blekinges företagare har en förväntan om en starkt expansion inför de kommande 12 månaderna, dock främst i tjänstesektorn. Orosmolnet är dock att det är ”svårt att finna lämplig arbetskraft”, vilket är det största tillväxthindret både i Blekinge och riket som helhet.

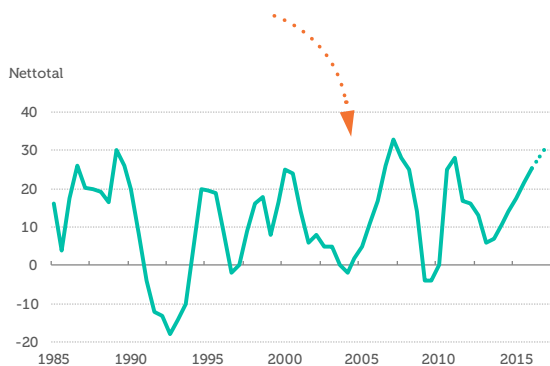
Företagen uppger en god konjunktur i Blekinge, bättre än riket som helhet. Tyvärr viker konjunkturen inför de kommande 12 månaderna och Blekinges företagare, främst i industrisektorn, har lågt ställda förväntningar och mycket lägre än riket som helhet. Vi kan se att det är framförallt industriföretagen som kommer få det mycket tufft. Inom samtliga variabler; sysselsättning, ordergång och omsättning så ligger Blekinges konjunktur bättre eller i linje med rikets konjunktur, men inom samtliga variabler finns det en lägre ställd förväntan inför de kommande 12 månaderna. Framförallt inom industriföretagen i Blekinge som tror att ordergången hamnar på minustal under det kommande året.

LÖNSAMHETSUTVECKLINGEN

Positiv lönsamhetsutveckling i spåren av det goda konjunkturläget

Företagens möjligheter till att växa genom investeringar och nyanställningar är delvis hänförlig till lönsamhetsutvecklingen. De tämligen dramatiska rörelserna i lönsamheten avspeglar framförallt hur småföretagen påverkas av den internationella konjunkturer men också av svängningar i den inhemska ekonomin. Sedan 2013 har lönsamheten påtagligt förbättrats hos landets småföretag, se Figur 9. Både importerande och exporterande företag anger att lönsamheten har förbättrats det senaste året. Den positiva trenden fortsätter i samma takt och årets netttotal på 25 förväntas fortsätta att stiga till 32 på ett års sikt. Totalt sett uppger 41 procent av företagen en ökad lönsamhet, medan 15 procent uppger försämrad lönsamhet.

Figur 9. Lönsamhetsutveckling (netttotal) i riket

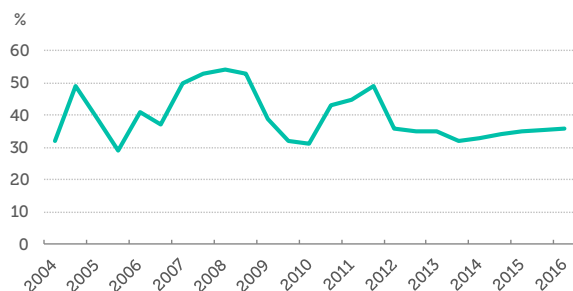
I industrisektorn har nettotalet ökat från 18 i 2015 års mätning till 24. Läget har alltså förbättrats betydligt i förhållande till fjolårets mätning. Även tjänsteföretagens netttotal har ökat, från 21 förra året till 26 för 2016. Utvecklingen framöver ser ljus ut, och avspeglar den fortsatt goda konjunkturutvecklingen. De allra minsta företagen med färre än fem anställda har emellertid inte riktigt samma tilltro som de större företagen. En positiv utveckling förväntas dock under de kommande 12 månaderna.

FÖRETAGENS PRISFÖRVÄNTNINGAR

Var tredje företag tror på högre försäljningspriser

Att konjunkturer förstärks framöver leder till att företag räknar med att kunna höja priserna det kommande året. Som Figur 10 visar har utvecklingen varit stabil och ganska jämn under senare år. Både inom industri- och tjänstesektorn är det i snitt var tredje företag som planerar att höja priserna, oavsett ålder eller storlek på företaget.

Riksbanken ställde kraftigt om penningpolitikens utformning 2014 med bl.a. negativ reporänta som följd. Omfattande köp av statsobligationer har också bidragit till en svagare krona. Förhoppningen är att detta ska ge exporten en skjuts framåt och därmed bidra till en positiv prisutveckling framöver.

Figur 10. Prisutveckling (andel som svarar högre)

EXPANSIONSUTSIKTER OCH HINDER FÖR EXPANSION

Småföretagen ser goda möjligheter att växa

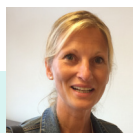
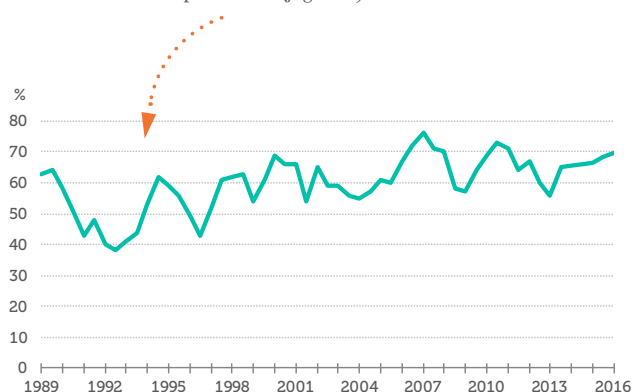
Svenska små företag vill växa och sju av tio företagare ser goda möjligheter till att expandera verksamheten. Inte alla företag vill eller kan växa sysselsättningsmässigt, men omkring hälften uppger att de vill öka antalet anställda. Ny teknik och friare marknader öppnar dessutom upp för nya tillväxtmönster där samverkan i nätverk blir allt viktigare för tillväxten och konkurrenskraften. Alla former av seriöst företagande och företagstillväxt behövs.

Den goda utvecklingen fortsätter och är en del av en långsiktig trend. Allt eftersom konjunkturläget förbättras är det fler företag som ser positivt på möjligheterna att växa och nivån är hög oavsett bransch. Det historiska genomsnittet har legat på 60 procent sedan 1989 men i årets undersökning är det så många som 70 procent av företagen som ser goda möjligheter att växa, se Figur 11.

Samtidigt finns betydande tillväxthinder. Det gäller både attityder till företagande och vinst, samt konkreta hinder som kostnaden att anställa och möjligheten att hitta nya medarbetare med rätt kompetens. Tillgång till finansiering samt problem med icke fungerande eller reglerade marknader upplevs också som tillväxthinder.¹⁰

Mindre ägarledda företag som vill växa är beroende av antingen likviditet och finansiering, för investeringar och tillräckligt stort eget kapital. Samtidigt har dessa företag ofta svaga kassaflöden i utvecklingsfasen och ägaren kan ha svårt att bygga upp ett tillräckligt eget kapital. De incitament som finns för entreprenörer att acceptera en lägre och osäkrare inkomst i utbyte mot en framtida värdetillväxt i ett eget bolag, försvagas av risken för misslyckande.

Figur 11. Expansionsutsikter (andel som ser goda expansionsmöjligheter) i riket 1989-2016

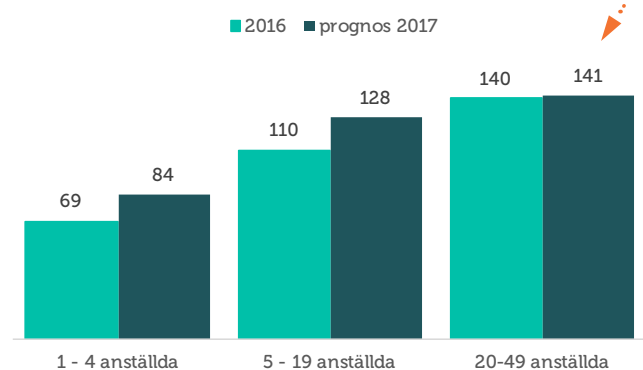
Anna-Karin Tyskhagen, **Företagsledare Dala Ledstång & Snickeri**

Tar jag tempen på mitt företag idag så mår det mycket bättre nu än för ett år sedan. Vi har nyanställt, vi investerar i ny teknik för att möta kundernas behov och orderingången ser mycket bra ut. Jag ser positivt på framtiden även om arbetskraftskostnaderna utgör en tröskel för att kunna växa vidare. Därför vill jag flagga för att en rejäl sänkning av arbetsgivaravgifterna skulle vara rätt injektion för att underlätta för oss landsbygdsföretagare så att vi kan anställa fler av de som står långt från arbetsmarknaden.

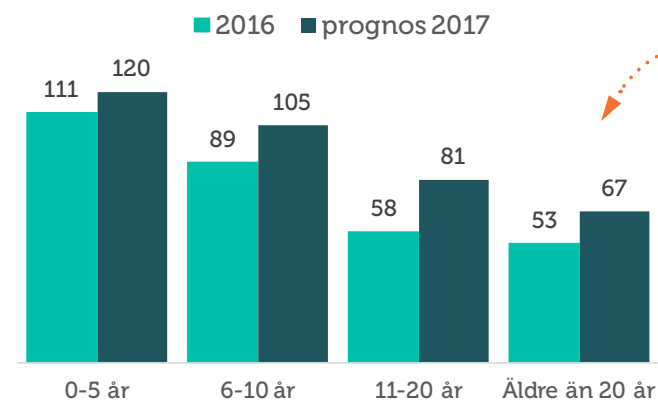
Starkast konjunktur hos unga och mellanstora företag

Konjunktoren och företagens expansionsplaner skiljer sig också åt beroende på företagets ålder och storlek. Nyetablerade företag (upp till fem år) och lite större företag med 20-49 anställda upplever generellt ett något bättre konjunkturläge och ser mer positivt på möjligheterna att växa framöver. Dessa företag ser även mer optimistiskt på utvecklingen under det kommande året, se Figur 12 och Figur 13. Mindre företag tenderar dock att ha en något lägre tillväxt mätt som den samlade konjunkturindikatorn. Även förväntningarna inför de kommande 12 månaderna är något lägre. En av flera anledningar till detta kan vara att mindre företag (färre än 20 anställda) ser höga arbetskraftskostnader som ett mer betydande tillväxthinder. Att i det lilla företaget gå från en till två eller från tre till fyra anställda är ett större steg och en högre ekonomisk risk, än vad det är för ett stort företag att öka antalet anställda med ytterligare en person.

Figur 12. Konjunkturindikatorn 2016 och prognos 2017, efter antal anställda

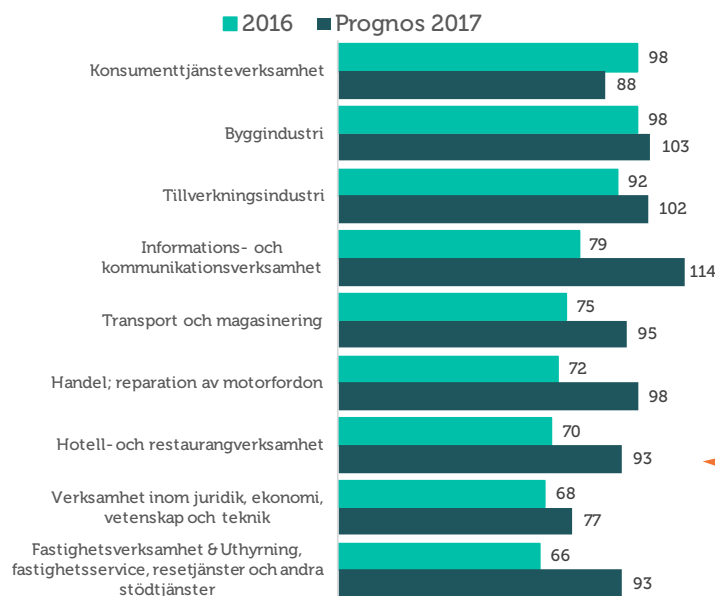

Figur 13. Konjunkturindikatorn 2016 och prognos 2017, efter företagets ålder

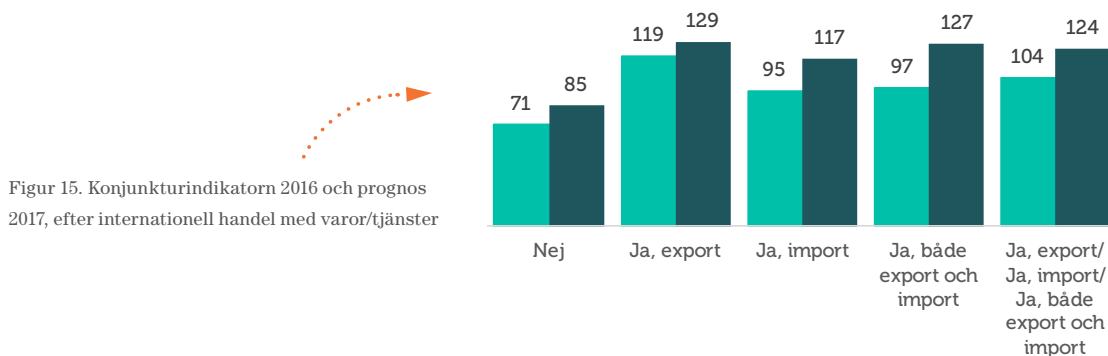
God tillväxt i tjänstesektorn

Tjänstesektorn och framförallt konsumenttjänster har vuxit snabbt det senaste året. Det är framförallt inom företagstjänster, men också inom vård och omsorg som tillväxten varit hög. I nästan samtliga branscher är företagen optimistiska om utvecklingen de kommande 12 månaderna. Det är framförallt serviceföretag i det som kallas konsumenttjänsteverksamhet, vilket inkluderar vård- och omsorgsföretag, som utmärker sig med lägre förväntningar på utvecklingen framöver, trots en mycket god utveckling, se Figur 14. Detta förhållande gällde även 2015 och bekräftades av den s.k. GEM-rapporten 2015 (Global Entrepreneurship Monitor) som är en årligen återkommande internationell studie om attityder kring entreprenörskap och uppstarten av nya företag.¹¹

Figur 14. Konjunkturindikatorn 2016 och prognos 2017, per bransch

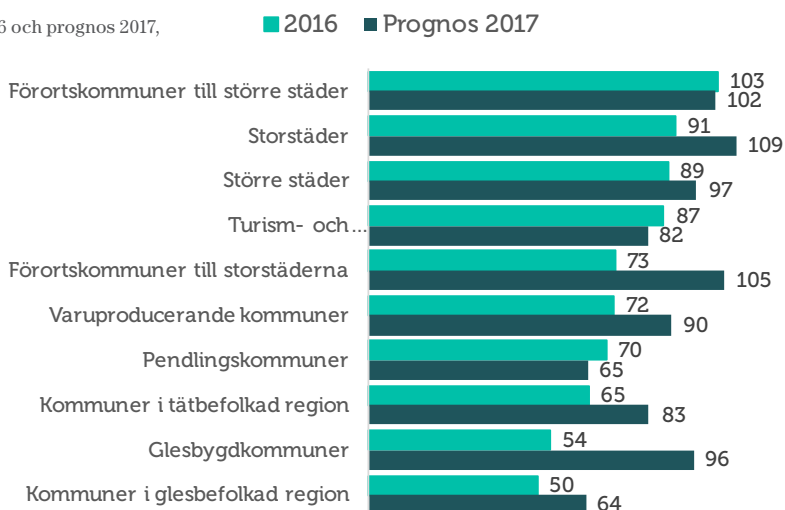
Trots den tröga globala efterfrågan uppvisar Småföretagsbarometern en större konjunkturförbättring hos de företag som bedriver internationell handel jämfört med de företag som inte har någon handel med omvärlden, se Figur 15. De som exporterar och/eller importerar är också avsevärt mer optimistiska om utvecklingen de kommande 12 månaderna.

Figur 15. Konjunkturindikatorn 2016 och prognos 2017, efter internationell handel med varor/tjänster

Figur 16 redovisar konjunkturindikatorn utifrån olika kommungrupper. Det är inga betydande skillnader mellan olika kommungrupper, förutom glesbygdskommuner, där konjunkturindikatorn är betydligt lägre än i kommuner i och omkring storstäderna. Detta är en utveckling som bekräftas i utredningen av den Parlamentariska landsbygdskommittén. Förklaringar till detta kan vara att glesbygdskommuner ibland inte har den förnyelse av näringslivet som är en förutsättning för utveckling och tillväxt. Nyföretagandets omfattning ger en bra förklaring till ett områdes innovationskraft och dynamik som normalt sett är högre i storstadskommuner.¹² Vidare försvårar de långa avstånden i glesbygdskommuner tillgängligheten till arbetsmarknadsregioner och till större marknader. Detta gör att företagen i dessa regioner får svårare att hitta arbetskraft jämfört med företag i tätortskommuner.

Figur 16. Konjunkturindikatorn 2016 och prognos 2017, efter kommungrupper¹⁴

Mindre expansionsmöjligheter bland landsbygdsföretagen

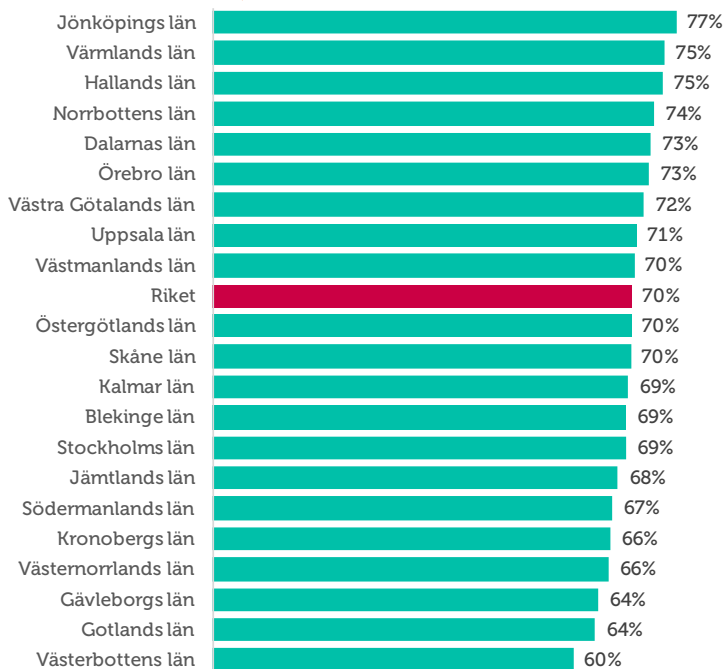
De små och växande företagens syn på möjligheterna att expandera fördelar sig relativt jämnt över länen. Det är svårt att se någon geografisk skillnad som skulle kunna förklara skillnaderna i synen på expansionsmöjligheter. En utmärkande trend i tidigare undersökningar är annars att landsbygdsföretagen i län som exempelvis Västerbotten upplever sämre förutsättningar att expandera jämfört med tätortslän. Förklarande faktorer kan vara de längre geografiska avstånden som företagen har till sin marknad. Utmärkande för landsbygder är dessutom att de ofta har fler ensamföretagare, högre andel mindre företag samt ett lägre nyföretagande.

Ett mönster som möjligtvis går att utläsa, är att det är regioner med en relativt hög andel företag i tillverkningsindustri som ser mer positivt på expansionsutsikterna framöver, se Figur 17.

¹² Delbetänkande i Parlamentariska landsbygdskommittén, SOU 2016:26.

¹³ Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) Kommungruppsindelning: <http://skl.se/tjanster/kommunerlandsting/faktakommunerochlandsting/kommungruppsindelning.2051.html>

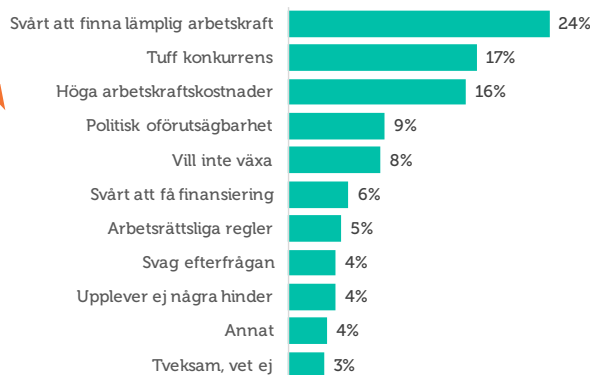
Figur 17. Företagens expansionsutsikter (andel som ser goda expansionsmöjligheter) per län och i riket 2016

HINDER FÖR FÖRETAGAENS EXPANSION

Brist på lämplig arbetskraft är liksom 2015 det största tillväxthindret som Sveriges småföretag upplever, se Figur 18. Drygt var fjärde företag (24 procent) uppger detta som det största hindret. Det är en särskilt stor utmaning för mellanstora företag (5-19 anställda) inom tillverkning och industri. Vidare är tuff konkurrens i den egna branschen samt höga arbetskraftskostnader viktiga faktorer som påverkar småföretagens expansionsutsikter, med 17 respektive 16 procent av företagen som upplever dessa som expansionshinder.

Figur 18. Tillväxthinder enligt företagen i riket 2016 (procent)

Värt att notera är att de företag som växer snabbast är de som angett att finansiering är den största utmaningen. Dessa företag har dessutom en mer positiv syn om konjunkturen för det närmaste året. Det är också vanligare att de snabbväxande företagen har större svårigheter att hitta lämplig arbetskraft, men även arbetsrättsliga regler och högre arbetskraftskostnader utgör betydande hinder för tillväxt. Detta visar att dessa företag verkligen vill anställa och har potential att göra det. De kan skapa fler jobb och växa snabbare under förutsättningen att dessa hinder försvinner.

Ett stort orosmoment i småföretagsbarometer är att dalaföretagens största tillväxthinder är bristen på lämplig arbetskraft. Nästan vart femte företag upplever kompetensbristen som det största hindret för tillväxt.

Från Företagarnas sida är det nödvändigt att vi fortsätter att driva våra förslag till åtgärder. Att vi fortsätter förbättra matchningen mellan lärlingar och företag. Fortsätter jobba med att se till att Arbetsförmedlingen vänder sig till de mindre företagen i sina arbetsmarknadskontakter. Dessutom att jobba för att valideringar görs av invandrades kunskaper och vid behov ge skräddarsydd kompletterande utbildning eller praktik, istället för generella kurser som ofta inte leder någonstans.

Lisbeth Hedin-Sahlin, Regionchef Företagarna Dalarna

KONJUNKTUR- OCH POLITISKA RISKER

Nästan hälften av småföretagen anser att utvecklingen av den svenska ekonomin utgör den största konjunkturrisken, inte minst på grund av att den svenska marknaden svarar för den huvudsakliga marknaden för merparten av småföretagen. Den inhemska efterfrågan har svarat för en väsentlig del av återhämtningen i den svenska ekonomin medan exportefterfrågan varit svag.¹⁴ En expansiv finanspolitik, med växande utgifter och delvis ofinansierade reformer har tillsammans med det extrema ränteläget till följd av riksbankens minusränta, stimulerat den inhemska efterfrågan. Detta får som följd att företagen i sin tur kan komma att behöva anställa. Framförallt inom tjänstebranschen men också inom offentlig sektor. Sysselsättningen är hög och arbetslösheten har sjunkit till 6,3 procent.¹⁵ En hög befolkningstillväxt till följd av asylinvandring innebär dock en stor utmaning med behov av investeringar i bostäder och infrastruktur, liksom ökade krav på förbättrad integration på en idag tudelad arbetsmarknad.

Ränte- och valutautecklingen är också en konjunkturrisken enligt småföretagarna både på upp- och nedsidan. Det rekordlåga ränteläget har drivit upp skuldsättningen, inte minst bland hushållen, vilket samtidigt innebär en ökad känslighet vid framtida räntehöjningar. Något som skulle kunna dämpa hushållens konsumtionsmöjligheter. Effekterna av exportpriser och valutor är också svåra att förutse. Trots en fortsatt oro över hushållens skuldsättning har penningpolitiken både bidragit till en relativt svag krona och ett fortsatt lågt ränteläge. En alltför snabb höjning av ränteläget skulle minska konsumtionen, förstärka kronan och försämra exporten.

Osäkerhet om energi- och råvarupriserna och beskattningen av dessa skapar en osäkerhet hos småföretagarna. Höjda skatter på drivmedel riskerar att slå särskilt hårt mot de sektorer där drivmedel utgör en väsentlig produktionskostnad. Speciellt företag på landsbygden brukar anses mer beroende av transporter för sin lönsamhet och utveckling. Så gott som alla varutransporter börjar och slutar med lastbil. I vårt glesbefolkade land är järnväg och sjöfart oftast inget alternativ. Ytterligare skatte- och kostnadshöjningar i transportsektorn riskerar därför att sänka lönsamheten och slå ut många företag. Företag i glesbygd kommer att drabbas särskilt men hela ekonomin påverkas.

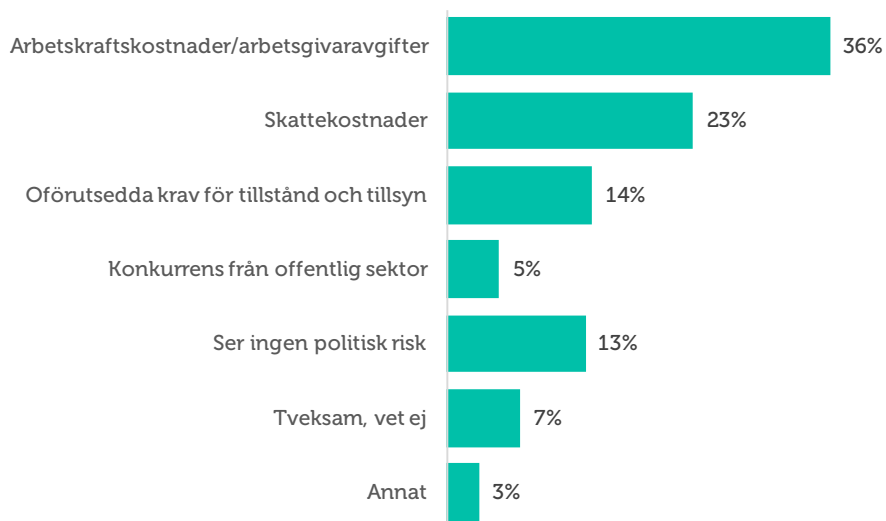
14. KI, Konjunkturläget juni 2016

15. SCB, Aku juli 2016

Småföretagsbarometern 2016 presenteras i halvtid av Regeringens mandatperiod. Regeringens svaga parlamentariska ställning och dess beroendeställning till andra partier innebär en politisk oförutsägbarhet. Frågor som rör skatter, tillstånd och trygghetssystem tenderar att hamna i långbänk med risk att nyinvesteringar och anställningar skjuts till framtiden.

Nästan var fjärde företag ser höjda arbetskraftskostnader som den största politiska risken då dessa kostnader slår direkt mot lönsamheten i företagen. Nästan var femte företag är oroade över ökade skattekostnader. Ett tredje område är oförutsedda krav för tillstånd och tillsyn som oroar var sjunde företag, se Figur 19. Inte minst slår denna typ av osäkerhet mot sektorer som i högre grad berörs av den politiska debatten, till exempel företag i LOV-systemet samt utförare av ROT- och RUT-tjänster. Det sänkta ROT-avdraget minskar efterfrågan på byggtjänster, samtidigt som bristen på arbetskraft utgör en flaskhals för ökad nyproduktion.

Figur 19. Vilken anser du är den största politiska risken för ert företag?

SLUTSATSER OCH UTMANINGAR FÖR FÖRETAGSKLIMATET

Den svenska konjunkturen har utvecklats mycket väl under det senaste året, vilket också avspeglas i utvecklingen av de små och medelstora företagen. Årets konjunkturindikator uppgår till 80, vilket visar på en stark utveckling från ifjol (64).

Den svenska konjunkturen har utvecklats mycket väl under det senaste året, vilket också avspeglas i utvecklingen av de små och medelstora företagen. Årets konjunkturindikator uppgår till 80, vilket visar på en stark utveckling från ifjol (64). Framförallt mellanstora företag med 20-49 anställda visar på en mycket stark konjunktur jämfört med de lite mindre företagen. Optimismen är högst inom tjänstebranschen, som förväntar sig en stark utveckling de kommande tolv månaderna.

Sju av tio företag ser goda möjligheter att expandera. Samtidigt står företagen inför en rad hinder som motverkar en framtida expansion. Det är framförallt svårt att finna lämplig arbetskraft på arbetsmarknaden. Höga arbetskraftskostnader gör dessutom att många företag tvekar på att anställa. Även politisk oförutsägbarhet har stor påverkan på ett företags expansionsplaner (framförallt inom tjänster och bygg).

Trots att konjunkturen förbättrats avsevärt och företagen är fortsatt optimistiska, finns en viss osäkerhet om utvecklingen framöver. Exempel på osäkerheter som kan påverka konjunkturåterhämtningen är kraftiga pris- och kostnadsökningar, samt den generella utvecklingen av konjunkturen som också beror på händelser i vår omvärld. För vissa branscher tycks den politiska diskussionen kring vinstuttag och tillståndsprovning ha en tydlig effekt på förväntningarna.

Nästan alla småföretag är ägarledda, där ägaren bor och verkar på orten, med ett stort engagemang för lokalsamhällets utveckling. Småföretagen har därmed en central betydelse för den lokala ekonomin. Denna utveckling kommer att fortsätta under förutsättning att det skapas goda villkor för företag att starta, expandera och anställa. Det handlar om att företagare ska kunna verka på en rättvis och konkurrensneutral marknad. Villkoren för företagande ska vara lika, oavsett företagsform och bransch. Samt oavsett om företaget har kollektivavtal eller inte och oavsett var företaget verkar geografiskt i Sverige.

Viktiga åtgärdsområden för att stärka det svenska företagsklimatets utveckling är därför:

- **Säkra småföretagens tillgång** till kompetens. Svårigheten med att hitta lämplig arbetskraft är ett av de största tillväxthindren för små företag. Det är viktigt att underlätta matchning av jobsökande och företag. Utbildningssystemets utformning samt landsbygdsföretagens tillgänglighet till större arbetsmarknadsregioner är avgörande i dessa avseenden eftersom det påverkar tillgången på kompetenta och erfarna arbetstagare.
- **Den samlade kostnaden för** att anställa måste sänkas. Detta bör ske genom sänkta arbetsgivaravgifter. Genom att införa ett arbetsgivaravdrag kan arbetsgivar- avgiften sänkas generellt för mindre företag som vill anställa.
- **Förenkla och sänk skatterna.** Det behövs en översyn av skattesystemet som ger internationell konkurrenskraft och incitament till företagande, arbete, utbildning och rörlighet. Det ska vara mer lönsamt att ta de risker och det ansvar som det innebär att driva företag. Ta bort de skatter och regler som idag missgynnar ägarledda företag.
- **Minska regelbördan.** Intensifiera den nationella regelförenklingen. Moms- och andra skatteregler utgör, tillsammans med de arbetsrättsliga reglerna, betydande regelbördor och är ett tillväxthinder för små företag. Anpassa reglerna för småföretagare, inte tvärtom.
- **Trygghetssystemen måste vara** anpassade för små företag. Företagare ska ha samma rättigheter som anställda eftersom de betalar in till socialförsäkringssystemen efter samma principer.
- **Förbättra möjligheterna att** delta i offentlig upphandling. Offentlig sektor köper varor och tjänster för över 600 miljarder kronor årligen. Krångel och irrelevanta krav måste bort så att fler småföretag kan delta i offentliga upphandlingar. Småföretag ska kunna delta i högre utsträckning genom att ge anbud på delar av större kontrakt och med ett rimligt kravställande. Alla seriösa företag ska kunna delta i offentliga upphandlingar – oavsett om de har kollektivavtal eller inte.

Häng med
i debatten på
Twitter; @foretagarna, Instagram; @
foretagarna, LinkedIn och
Facebook!

företagarna